Strategaeth Fwyd Leol

Nodyn Cysyniad

Cyngor Sir Fynwy 2024

1. Cefndir

Rydym yn datblygu strategaeth fwyd leol a fydd yn arwain ein gwaith am y pum mlynedd nesaf a thu hwnt. Rydym yn cydnabod y bydd y newidiadau yr ydym am eu gweld yn ein system fwyd leol yn: a) cymryd mwy nag un tymor Cyngor; b) ni fyddant yn digwydd oni bai ein bod yn cydweithio â ffermwyr, cynhyrchwyr, cyfanwerthwyr, manwerthwyr, defnyddwyr a chymunedau; a c) yn dibynnu ar fuddsoddiadau a pholisïau ffermio, bwyd a chaffael yng Nghymru a'r DU.

Yn y nodyn cysyniad hwn, rydym yn cyflwyno amlinelliad o'n strategaeth ddatblygol. Mae'r pwrpas, y dull, yr egwyddorion a'r meysydd thematig posibl wedi'u nodi drwy sgyrsiau a thrafodaethau o fewn y Cyngor, gyda chydweithwyr ar draws llawer o sefydliadau, a gydag unigolion sy'n gweithio yn ein system fwyd a/neu sydd â diddordeb mewn gwneud y system honno'n decach, yn fwy moesegol ac yn fwy lleol. Rydym hefyd wedi defnyddio cyfoeth o dystiolaeth am ein cyd-destun bwyd a ffermio lleol a'r hyn sy'n gweithio o ran cyfrannu at system iachach, fwy cynaliadwy.

Rydym nawr am roi'r strategaeth gychwynnol hon ar waith. Dyma ble yr ydym am ofyn am eich help chi. A ydym yn canolbwyntio ar y meysydd cywir? A yw'n realistig? A ydym yn gweithio gyda'r bobl a'r sefydliadau cywir? Ble mae'r meysydd gorau ar gyfer ysgogi newid a allai wneud gwahaniaeth sylweddol? Bydd eich mewnbwn yn hanfodol wrth lunio fersiwn derfynol ein strategaeth fwyd leol.

2. Y Cyd-destun: Ein Dealltwriaeth o'r Sefyllfa Bresennol

Defnydd o'r Tir Ar Hyn o Bryd

- Mae'r rhan fwyaf o dir Sir Fynwy wedi'i osod ar laswelltir ar gyfer da byw, sef cig eidion, cig oen a llaeth yn bennaf, gyda rhywfaint o dyfiant dros y 10 mlynedd diwethaf mewn dofednod, moch a geifr.
- Dim ond 20% o dir Sir Fynwy sy'n cael ei drin ar hyn o bryd ar gyfer cnydau, sy'n cynnwys haidd, gwenith, india corn (ar gyfer porthiant a biodanwydd), porthiant stoc a grawnfwydydd eraill.
- Ar hyn o bryd, mae naw busnes cynhyrchu llysiau cynradd ar draws Sir Fynwy; mae'r rhai sy'n gwerthu'n uniongyrchol i'r cyhoedd yn fach, gyda'r mwyaf yn 6 hectar (15 erw).
- Mae Cyngor Sir Fynwy yn berchen ar 24 o ddaliadau fferm a 40 darn o dir moel sy'n dod i gyfanswm o 1,122 hectar (2,773 erw), wedi'u lleoli'n bennaf yn ne'r sir ac yn ardal Glannau Hafren. Mae'r rhan fwyaf o'r tir hwn yn cael ei denantu neu ei brydlesu i borwyr. Ffermydd da byw cymysg yw mwyafrif y daliadau, gydag ychydig o unedau llaeth ar ôl. Mae tair gardd farchnad. Mae'r Cyngor hefyd yn berchen ar Farchnad Da Byw Sir Fynwy yn Rhaglan.
- Mae'r diwydiant amaethyddol yn wynebu cyfnod heriol wrth i gymhorthdal y Llywodraeth, bargeinion masnach a pholisïau mewnfudo newid ar ôl Brexit, a phwysau i leihau effaith amgylcheddol ffermio gynyddu trwy bolisi'r Llywodraeth, y gadwyn gyflenwi, y cyfryngau a barn y cyhoedd.

Menter a'r Economi

- O gynhyrchu cynradd i weithgynhyrchu, manwerthu, a lletygarwch, mae'r sector bwyd yn cyfrif am tua 5,000 o swyddi yn Sir Fynwy – gyda llawer mwy o swyddi mewn diwydiannau eilaidd yn gysylltiedig â bwyd (milfeddygon, peiriannau, logisteg ac ati). Mae Sir Fynwy yn cael ei hadnabod fel cyrchfan bwyd a 'phrifddinas bwyd Cymru'.
- Yn fras, rhagwelir y bydd arwyddocâd y sector mewn Gwerth Ychwanegol Gros (GYG) yn cynyddu rhwng 2024 a 2042, er bod data mwy gronynnog yn datgelu naws o fewn y rhagolygon macro o

ran enillion neu golledion swyddi mewn gwahanol rannau o'r gadwyn gyflenwi, a GYG fesul swydd.
- Mae mwyafrif helaeth o fentrau bwyd Sir Fynwy yn ficrofusnesau (0–9 o weithwyr), er bod busnesau bach a chanolig llwyddiannus a busnesau mwy yn gweithredu yn niwydiant bwyd y Sir hefyd.
- Weithiau mae busnesau bwyd a diod yn ei chael hi'n anodd dod o hyd i eiddo addas (a/neu sicrhau caniatâd cynllunio) i'w galluogi i symud i'r Sir neu ehangu o'i mewn, gan gyfyngu ar dwf o bosibl.
- Mae bylchau ac ansicrwydd yn y gadwyn gyflenwi yn cyfyngu ar hyfywedd a/neu wydnwch hirdymor cadwyni cyflenwi lleol (e.e. cyfleusterau lladd da byw; prosesu a logisteg ar gyfer grawn a chnydau garddwriaethol).
- Mae staffio a sgiliau yn bryderon mewn sawl maes o'r diwydiant bwyd yn lleol, o gynhyrchu cynradd i weithgynhyrchu a manwerthu. Mae'r pryderon hyn yn aml yn gysylltiedig ag argaeledd a chostau tai.
- Un o brif ymyriadau Cyngor Sir Fynwy yn yr economi bwyd yw prynu bwyd ar gyfer prydau ysgol a gwasanaeth pryd ar glud y sir ('caffael yn y sector cyhoeddus'). Mae modelau caffael traddodiadol wedi eithrio cyflenwyr bach a lleol ond bu cynnydd yn ddiweddar tuag at strategaeth gaffael fwy cymdeithasol gyfrifol sy'n canolbwyntio ar greu cyfoeth lleol, gan ddefnyddio dull mwy galluogi i ymgysylltu â chyflenwyr bach.

Cymuned ac Iechyd

- Mae ychydig o dan 20% o ddisgyblion 5-15 oed yn gymwys i gael prydau ysgol am ddim neu wedi'u diogelu'n drosiannol (data 2021–22), ac mae ychydig dros 25% o blant yn byw mewn tlodi, ar ôl costau tai (data 2020/21).
- Mae'r gwaith o gyflwyno polisi Prydau Ysgol Am Ddim Cyffredinol Llywodraeth Cymru wedi'i gwblhau ar draws holl Ysgol Fabanod ac Iau Sir Fynwy, er bod y nifer sy'n manteisio arno'n dameidiog ac yn aml ar ei isaf mewn ardaloedd â'r cymhwyster uchaf. [1] Mae cyllideb prydau ysgol a gwastraff bwyd amser cinio yn feysydd sy'n peri pryder.
- Mae'r nifer sy'n cael Cychwyn Iach yn amrywio o fis i fis, fel arfer rhwng 60% ac 80%.
- Mae tua 15% o blant 4-5 oed a dros 50% o oedolion 16+ yn ordew.
- Dosbarthodd banciau bwyd Ymddiriedolaeth Trussel tua 4,000 o barseli bwyd yn 2021/22. Darperir parseli neu brydau bwyd ychwanegol am ddim neu gost isel gan fentrau cymunedol eraill ar draws y Sir, gan gynnwys banciau bwyd annibynnol, oergelloedd cymunedol, clybiau bwyd, clybiau cinio, ceginau cawl, ac ati ac mae pob un ohonynt yn adrodd bod galw cynyddol.
- Mae'r galw am randiroedd a mannau tyfu yn uchel, gyda chyflenwad a galw yn aml yn anghytbwys ar draws y sir.
- Mae ymarferwyr ac ymgyrchwyr iechyd y cyhoedd yn adrodd fwyfwy bod negeseuon iechyd traddodiadol, sy'n ceisio dylanwadu ar benderfyniadau unigol, yn annigonol; yn hytrach maent yn troi at wahanol ddulliau sy'n ceisio newid y cyd-destun ehangach y mae unigolion yn gwneud eu dewisiadau ynddo.

Cwestiynau
- A ydych yn adnabod y sefyllfa bresennol fel yr ydym yn ei disgrifio uchod?
- A ydych yn cydnabod yr heriau, y cyfleoedd, a'r sbardunau ar gyfer newid?

[1] Ar hyn o bryd mae pob plentyn oed cynradd yn gymwys i gael cinio ysgol am ddim. Cyn hyn, roedd dull prawf modd, ac mae cyfran y plant a fyddai wedi bod yn gymwys o dan yr hen system honno'n dal i gael ei defnyddio fel mesur o ffyniant lleol.

- Beth ydym ni wedi'i golli?

3. Pam Strategaeth Fwyd Leol?

Mae'r Cyngor wedi bod yn datblygu dull o dyfu'n lleol ac yn y gymuned, caffael bwyd a gweithio gyda chyflenwyr lleol. Mae gan bob ysgol gynradd gegin lle mae prydau wedi'u coginio'n ffres ac sy'n gyfoethog o ran maeth yn cael eu cynhyrchu bum diwrnod yr wythnos. Fel y rhan fwyaf o Gynghorau eraill yng Nghymru, rydym hefyd yn cefnogi Partneriaeth Fwyd ar gyfer y Sir gyfan. Gwerthfawrogir y mentrau hyn ac maent yn cael effaith. Ond gallwn wneud mwy i alluogi dull awdurdod cyfan sy'n seiliedig ar systemau ac sy'n canolbwyntio ar gynnal effeithiau ein hymyriadau, cynaliadwyedd hirdymor ein tir a'n natur ac iechyd a llesiant ein cymunedau.

Rydym eisiau strategaeth sydd yn:

a) **seiliedig ar dystiolaeth** – wedi'i gyrru gan dystiolaeth sy'n ein galluogi i dargedu ardaloedd a phoblogaethau mewn angen;
b) **ein gosod mewn sefyllfa i wneud y mwyaf o adnoddau a mewnfuddsoddiadau** – nodi meysydd datblygu posibl a llwybrau i fanteisio ar gyfleoedd datblygu drwy ddenu mwy o arian strategol a buddsoddiadau;
c) **alinio ein gwaith ar y system fwyd leol ag amcanion ein Cynllun Cymunedol a Chorfforaethol a pholisïau'r sector** – gan wneud y gorau o effaith ymyriadau bwyd a ffermio drwy'r ffordd yr ydym yn caffael, yn rheoli ein hasedau, yn cefnogi ein heconomi leol, yn annog dysgu a sgiliau caffael a diogelu ein hamgylchedd;
d) **canolbwyntio ar newid hirdymor** – gan ein helpu i gyflawni effeithiau tymor byr sy'n gosod y sylfaen ar gyfer cyflawni nodau hirdymor.

4. Ein Diben

Bydd ein Strategaeth Fwyd Leol yn nodi'r trywydd ar gyfer cyrraedd ein **nod hirdymor o fwyd a ffermio tecach, gwyrddach, iachach mewn economi lewyrchus sydd o fudd i'n holl drigolion**.

Byddwn yn cyflawni hyn drwy gamau gweithredu sy'n galluogi, yn dylanwadu ac yn eirioli dros system fwyd leol sy'n:

- sicrhau bod pawb yn cael maeth da,
- cefnogi busnesau bwyd a ffermio cynaliadwy i ffynnu, a'n
- caniatáu i natur a chynhyrchu bwyd i ffynnu ochr yn ochr.

5. Ein Dulliau

Mae ein dulliau o weithio yn seiliedig ar: **gydweithio** – byddwn bob amser yn gweithio mewn partneriaeth lle bo'n briodol; **dulliau ymaddasol a manteisgar** – byddwn yn addasu i ddeinameg newidiol mewn polisi ac arferion bwyd a ffermio, gan fanteisio ar y cyfleoedd sy'n codi (e.e. ar gyfer partneriaid newydd neu gyllid); gan ganolbwyntio bob amser ar **effaith a chanlyniadau**.

Yn ogystal â nodi ein hamcanion a'n huchelgeisiau, bydd y Strategaeth Fwyd Leol gyflawn yn cynnwys:

- datganiad o gwmpas ac aliniad â strategaethau eraill y Cyngor;
- cynllun cyflawni sy'n manylu ar y camau y byddwn yn eu cymryd ar ein pen ein hunain ac mewn partneriaeth, ynghyd ag amserlenni, ffynonellau ariannu (lle maent yn hysbys) a swyddogion cyfrifol;
- esboniad o sut y byddwn yn diffinio llwyddiant ac yn olrhain buddion;

- fframwaith adrodd a monitro.

Egwyddorion Sy'n Llywio

Mae ein strategaeth fwyd leol yn seiliedig ar dair egwyddor ryng-gysylltiedig sy'n sylfaenol i'r ffordd y byddwn yn gweithio a'r penderfyniadau y byddwn yn eu gwneud ynghylch ble i geisio buddsoddiad a/neu ganolbwyntio ein hadnoddau ein hunain. Yr egwyddorion arweiniol hyn yw: **mynd i'r afael ag anghydraddoldeb, mynd i'r afael â'r argyfyngau natur a hinsawdd, a chefnogi arferion bwyd a ffermio cynaliadwy ac arloesol,** fel yr amlinellir yn Nhabl Un.

Tabl Un: Egwyddorion Arweiniol a Gymhwysir i'r System Fwyd

Trechu anghydraddoldeb	Mynd i'r afael ag argyfyngau natur a hinsawdd	Cefnogi arferion bwyd a ffermio cynaliadwy ac arloesol
Mynediad at fwyd a thir	Arferion Amaethyddol a Rheoli tir	Modelau menter amgen a menter gymdeithasol
Dosbarthiad economaidd-gymdeithasol afiechyd dietegol a gordewdra	Gwastraff bwyd ac ailgylchu	Cydweithio a chlystyru
Moeseg cadwyni cyflenwi byd-eang a lleol	Amrywiaeth a gwytnwch yn y system fwyd leol	Seilwaith a buddsoddiad
Mynd i'r afael ag achosion sylfaenol anghydraddoldeb	Amlygrwydd cynhyrchu bwyd a chysylltiad defnyddwyr â hyn	Addysg uwch, technoleg, ymchwil a datblygu

Partneriaethau

Hyd yma rydym wedi nodi'r mathau canlynol o bartneriaeth:

- **Partneriaid strategol**: Llywodraeth Cymru, Partneriaeth y Gororau Ymlaen, Prifddinas-Ranbarth Caerdydd, Cyfoeth Naturiol Cymru, Bwrdd Iechyd Prifysgol Aneurin Bevan, Tîm Iechyd Cyhoeddus Gwent, Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Gwent, y Comisiwn Ffermio Bwyd a Chefn Gwlad, Partneriaethau Bwyd, ein lleisiau cymunedol;
- **Partneriaid wrth fynd i'r afael ag anghydraddoldeb**: Landlordiaid Cymdeithasol Cofrestredig, Canolfan Cyngor ar Bopeth, Cymdeithas Mudiadau Gwirfoddol Gwent, Ffermydd a Gerddi Cymdeithasol, Ymddiriedolaeth Trussell, ein lleisiau cymunedol;
- **Partneriaid wrth fynd i'r afael ag argyfyngau hinsawdd a natur**: Cyswllt Ffermio, Ymddiriedolaeth Bywyd Gwyllt Gwent, Sefydliad Gwy ac Wysg, Cynghrair Gweithwyr Tir, undebau ffermio, ffermwyr a busnesau bwyd, ein lleisiau cymunedol;
- **Cyfeillion beirniadol**: Grŵp cyfeirio allanol o 'ffrindiau beirniadol' – pobl â'r wybodaeth, y profiad, y rhwydweithiau a'r parodrwydd i ymuno â ni wrth i ni gwblhau a gweithredu'r strategaeth.

Cwestiynau

- A ydych yn cefnogi'r egwyddorion arweiniol arfaethedig? Ai nhw yw'r rhai cywir? A oes un amlwg ar goll?

- A ydym yn colli partneriaethau neu bartneriaid allweddol?

6. Themâu Craidd Potensial

Mae ein dadansoddiad cychwynnol a'n cwmpasu wedi nodi tair thema graidd gydgysylltiedig y credwn, ar sail tystiolaeth gyfredol, sy'n debygol o ysgogi newid system. Mae rhain yn:

- Gwella cadwyni cyflenwi lleol a moesegol,
- Datblygu bwyd fel sector economaidd, a
- Bwyd cymunedol: mynediad, addysg, cyfranogiad.

Mae Tabl Dau isod yn amlinellu camau gweithredu sy'n datblygu o dan bob un o'r themâu arfaethedig.

Tabl Dau: Themâu Arfaethedig a Chamau Gweithredu Datblygol

Gwella cadwyni cyflenwi lleol a moesegol	Datblygu bwyd fel sector economaidd	Bwyd cymunedol: mynediad, addysg, cyfranogiad
Cynyddu'r defnydd o gynnyrch lleol mewn ysgolion (cynradd a lle bo'n bosibl uwchradd) a chartrefi gofal.	Arddangos cynhyrchwyr bwyd a diod lleol a hyrwyddo Sir Fynwy fel cyrchfan bwyd a diod.	Darparu a hyrwyddo mynediad i dir trwy randiroedd a gerddi cymunedol ar gyfer tyfu bwyd.
Gweithio ar draws y gadwyn gyflenwi (gan gynnwys cyflenwyr, proseswyr a logisteg) i gefnogi datblygiad yr economi bwyd lleol yn y sectorau preifat a chyhoeddus a lleihau ein dibyniaeth ar fwyd wedi'i fewnforio.	Cefnogi entrepreneuriaid, busnesau newydd, a busnesau bwyd a diod sefydledig i fod yn amgylcheddol, yn gymdeithasol ac yn ariannol gynaliadwy - annog arloesi a chlystyru.	Gweithio mewn ysgolion i gynyddu 'llythrennedd bwyd' o'r pridd i'r plât ac annog diwylliant bwyd cadarnhaol.
Gweithio gyda chydweithwyr caffael i wneud y mwyaf o werth cymdeithasol a lleihau effaith amgylcheddol contractau bwyd y sector cyhoeddus (e.e. roedd opsiynau Masnach Deg a Di-goedwigo yn bosibl, gan leihau deunydd pacio a gwastraff).	Hyrwyddo llwybrau dysgu i ddatblygu sgiliau a chyfleoedd gyrfa mewn bwyd, ffermio, a diwydiannau cysylltiedig.	Cefnogi prosiectau bwyd hygyrch mewn lleoliadau cymunedol (e.e. oergelloedd cymunedol, clybiau cinio, 'Cookalongs', ac ati)
Hyrwyddo amaethyddiaeth adfywiol, ffermio sy'n gyfeillgar i natur a garddwriaeth ar ystâd fferm Cyngor Sir Fynwy a thu hwnt.	Archwilio opsiynau ar gyfer buddsoddi mewn seilwaith (e.e. parc bwyd, canolbwynt logisteg, cegin ddatblygu).	Cefnogi Partneriaeth Bwyd Sir Fynwy fel gyrrwr dinasyddiaeth bwyd.

7. Amserlen

Yn fwriadol, nid ydym wedi gosod y strategaeth o fewn amserlen y Cynllun Cymunedol a Chorfforaethol. Mae hyn oherwydd y bydd yn cymryd mwy na phedair i bum mlynedd i fabwysiadu dull system gyfan, gyfannol o ymdrin â bwyd a ffermio. Fodd bynnag, bydd y strategaeth yn cyd-fynd â'r Cynllun Cymunedol a Chorfforaethol a strategaethau galluogi allweddol, er enghraifft y Strategaeth Gaffael sy'n Gymdeithasol Gyfrifol a pholisïau allweddol Llywodraeth Cymru a'r DU. Rydym hefyd yn cydnabod y bydd angen i ni nodi camau a cherrig milltir i ddangos cynnydd tuag at ein nod strategol. Byddwn yn gwneud hynny yn y cynlluniau cyflawni a'r fframweithiau monitro a fydd yn cyd-fynd â'r strategaeth.

Cwestiynau

- A ydych chi'n teimlo bod unrhyw feysydd gweithgaredd allweddol ar goll?
- Pa weithgareddau yw'r rhai pwysicaf i chi a pham? Sut bydd pwyslais ar eich gweithgaredd yn ein helpu i gyrraedd ein nod hirdymor? Sut ddylem ni gyflwyno'r prosiectau hyn fesul cam?
- A ydym yn gwneud gormod? Os felly, ar beth ddylem ni ganolbwyntio?
- Beth allwn ni ei wneud nawr i hyrwyddo'r themâu gwahanol?

8. Alinio Strategol

Lleol	**Cenedlaethol a Rhanbarthol**
Y **Cynllun Cymunedol a Chorfforaethol** a strategaethau galluogi: • Strategaeth Gaffael sy'n Gymdeithasol Gyfrifol • Strategaeth Rheoli Asedau • Strategaeth Economi, Cyflogaeth a Sgiliau • Strategaeth a Chynlluniau Gweithredu Argyfwng Hinsawdd a Natur • Cynllun Datblygu Lleol Amnewid	• Gweledigaeth a Strategaeth Bwyd a Diod Cymru • Cynllun Ffermio Cynaliadwy Llywodraeth Cymru • Strategaeth Bwyd Cymunedol Llywodraeth Cymru • Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru, 'Cymru Can' • 'Strategaeth Fwyd Genedlaethol' (Adroddiad Dimbleby) • Fframwaith Lleoedd Bwyd Cynaliadwy • Datganiad Ardal De-ddwyrain Cyfoeth Naturiol Cymru • Asesiad a Chynllun Llesiant Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Gwent • 'Dyfodol Y Bannau Y Dyfodol' (Cynllun Rheoli Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog, 2023–28)

Cwestiwn

- A oes unrhyw dystiolaeth neu strategaeth arall y dylem fod yn ymwybodol ohonynt?